

In memoriam Uri Nooteboom door F. van der Meer, in:

URI NOOTEBOOM

JOURNALISTIEKE OPSTELLEN

VOORWOORD VAN Dr. F. VAN DER MEER

MET ILLUSTRATIEFOTO'S VAN
MARTIEN COPPENS

ELSEVIER

AMSTERDAM — BRUSSEL — LONDEN — NEW YORK

1946

IN MEMORIAM URI NOOTEBOOM

Τῷ τέλει πίστω φέζω

Aensiet gheloovigh d' uytcomst

Op den twaalfden April 1945, een maand na de eerste communie van zijn oudsten jongen, op een helderen achtermiddag achter in den paaschtijd van het bevrijdingsjaar, werd Uri Nooteboom, die in een auto naar de Zuffensche IJselkade reed voor een reportage over het front, doodelijk getroffen door een scherpschutter van over de rivier. Hij reisde met een collega die zijn vriend was (iedereen die met hem te doen kreeg werd zijn vriend). Het bloeden, uit de halsslagader, was niet te stelpen: binnen weinige oogenblikken stierf hij, zonder een woord. Hij was een en veertig. Hij kwam terug naar Nijmegen, wit en jongensachtig in zijn doodskleed, werd begraven op de Landstichting, niet ver van den Calvarieberg, zooals hij gewild had. Een onafzienbare menigte was daar, de heele stad; de staf van Militair Gezag met den Commissaris voor Gelderland; de burgemeester; zijn collega's van de Pers; professoren en studenten van de Universiteit; de ondergrondsche werkers; zijn talrijke vrienden onder de geestelijkheid, kloosterlingen en wereldsheeren; en honderden anderen, in dichte rijen. Toen het voorbij was, en het publiek ophield met meewarig en verlegen naar zijn weduwe te zien — een voorname, rustige vrouw —, en de verwonderd uit de evacuatie teruggekeerde kinderen weer onopvallend door hun tuintje ravotten, voelden allen die Nijmegen kenden, een leegte.

Het scheen, dat hij overal was geweest, en overal iets beteekende. In die stad van gapende ruïnes liet hij, ineens, een voelbare leegte. Sommige voortreffelijke menschen verdwijnen en niemand bemerkt het. Maar het is moeilijk al de plaatsen op te noemen waar Uri Nooteboom plotseling werd gemist. Tot de ruïnes van de geteisterde stad misten hem. Na het sloopen van de uitgebrande panden aan de marktzijde van de Molenstraat kwam ik van de Waalpont de Grootte Straat opgeklommen, verrukkelijke rest van een oude Rijnstad, schurftig als een ghetto; daar doemde de ruïne op van het Broerelooier klooster met de resten van de kruisgang en de doorzichtig geworden half-ingestorte hallekerk, nu zooveel schooner dan te voren. Uri had een idee over die kerk: als de nieuwe parochie-indeeling dit oude schip zou laten uitvallen, dan moest het een universiteitskapel worden, of minstens een aula, iets rijzigs en ouds, steil in het herstelde krommende gas, met lange lancetten van glazen vol fijnzinnige allegorieën. En ik dacht er aan dat hij op zoowat alle auguste ruïnes van de stad al een plan had gebouwd. Niet een restauratie, neen, een positieve bestemming, een zinrijke vernieuwing die geestdrift kon wekken. Hij was een man die niet naar ruïnes bleef zien maar wist wat er van te maken viel. Want hij had die onvergelykelijke gave meegekregen die zoo zelden is te noemen van onze groote rivieren: een onmetelijk vermogen om te

bewonderen, en, omdat alles bewonderenswaardig is in deze geschonden schepping, zijn leven door te brengen in opgetogenheid.

Uri was een dichtertlike natuur, en een voortreffelijk opmerker, en in het laatste halfjaar vóór zijn dood rees hij plotseling, van goed journalist, tot den eersten editorial-schrijver van het bevrijde Zuiden. De bewuste vermooyer van weleer, die barok mooi schreef over wat hij mooi zag, vergat zijn manierismen, en werd een sterk en dapper man, die den moed had van zijn opinies, en die zonder eenige moeite vanuit zijn innerlijk visioen, in den nood van dien barren tijd, dag aan dag twee kolommen volschreef in den stijl der ware rhetorica die elken lezer in boeien sloeg — boeren, burgers en buitenlui —: van de professoren van Nijmegen tot de geëvacueerde Betuwsche kweekers op de grens van Henegouwen. In die krant vol schokkend en veelbegeerd nieuws was zijn hoofdartikel de lamp, en het visioen aan den kouden haard. Daar woeien vlaggen en stonden kruisen; daar ging een venster open over 't gekwelde Europa; daar trachtte iemand de schamelheid van het heilige Frankrijk te dekken; daar was het grijnzen te zien van het mofsche beest; daar schrok iemand van zijn eigen haat als van een lager instinct; daar stond één van ons de dingen te zeggen die sommigen dachten, en haast allen voelden, en die niemand kon zeggen als hij. Al onze eigenste bewogenheid over de elementaire dingen die toen het leven uitmaakten, en tegelijk al wat op ons afkwam van elders hield hij ons voor, en maakte hij bewust, met die eigenaardige deernis en afkeer en genegenheid waarvan de gewone en de ongewone woorden ongezoct de dragers worden en die ons allen treffen als klaarblijkelijk van ons. Bijna iedereen verloor, bij die dappere en knappe stukken, zijn interesse aan critiek. Wat hij deed in dien bijna krantloozen tijd met een krant, met die lappen goorgrijs papier, heeft hij zelf wel nauwelijks vermoed. Hij was waarschijnlijk de man die zonder koorhemd en zonder het te weten beter preekte dan de meeste predikanten. En de „deskundigen” mompelden er over hoe dit talent onder den drang der gebeurtenissen wel eens een groot journalist kon worden. Terecht zijn de beste van die artikelen gebundeld en door den militair Commissaris van Gelderland ingeleid. Op den achtergrond van het in kelders levende halfuitgesmookte Nijmegen, waar dag in nacht uit de granaten ploffen, en enkelen razend hard werkten tusschen de werkschuwe en verschrikte duizenden, zal die geestdriftige stem die zoo plotseling zweeg, altijd één der groote herinneringen blijven.

En toch is het geloof ik niet de journalist dien degenen die hem kenden allereerst zullen onthouden. Straks, als anderen in de weer opgebouwde stad zullen leven, staat de bundel met de opstellen in de boekenkasten, en sommigen zullen zich bij die bewogen bladzijden dien onwerkelijken en schrikwekkenden winter en zijn magnifieken pamfletschrijver, met een mengeling van bewondering en onverstand herinneren. Maar zij die den man kenden, hebben de papieren niet noodig. Hun herinnering gaat naar dien middelgrooten jongensachtigen beminnelijken kerel dien zij telkens en telkens in allerlei gezelschap

weer ontmoeten en die dan altijd bereid was iets te bewonderen, of samen iets positiefs te deelen. Want tien tegen een, als je hem trof, was hij bezig zich druk te maken over iets anders dan zijn eigen belang, of, nog liever, voor soms totaal onwaardige anderen.

De beide ergste hoofdzonden zijn hoovaardigheid en gierigheid, en van beide wist Uri bepaald niet hoe ze smaakten. Hij was noch ijdel noch eerzuchtig, en zijn gasten kregen altijd meer dan hijzelf. Ook aan eer. Wie was niet zijn gast? Zelfs een man als Prof. Van Ginneken die nooit ergens te gast ging, zat gevangen in de gastvrijheid van zijn goeden vriend Uri. *Dispersit, edidit pauperibus et divitiibus*, van het vele dat hij wist, hield hij niets voor zichzelf, deels omdat hij er niet over kon zwijgen, deels omdat hij van nature zijn genoegens en vooral zijn verrukkingen, met zooveel mogelijk geschikte lieden wenschte te deelen. Gul is een leelijk woord geworden: het doet denken aan rijkelijk eten en drinken, en vaderlijk meesmuilen temidden van een schare getracteerde kinderen. Maar deze vader van vele kinderen voelde zich nooit superieur; hij was evenmin verlegen; en zoowel het een als het ander hing samen met die beste van zijn gaven: zijn matelooze capaciteit om te bewonderen en anderen in die bewondering te laten deelen. Er was met hem gebeurd wat er staat in den psalm: *jucunditatem et exultationem thesaurizavit super eum*: de Schepper had hem een onuitputtelijken schat aan feeststemmingen en opgetogenheid meegegeven.

Uri, die ruïnes dadelijk weer zag bloeien, en de gal, die hij bij tijd en wijle uitspuwde, dan ook radicaal kwijt was, hield bepaald niet van pessimisten. De schenners van het waarachtige leven kon hij niet uitstaan. De geschriften van de ook in dit land levende troebele heeren die hun genie in dienst stellen van een soort libidineuze zwartgalligheid, legde hij halfuitgelezen en met een bah! verd..... naast zich neer. Dat soort perverse verfijning herkende hij onfeilbaar als staat van verrotting, die zich verhoudt tot den hem welbekenden staat van genade als schimmel tot den geur van zijn schoongewasschen dreumessen. Liever gewoon met de boeren en burgers dan lichtelijk verrot met de hoogbegaafden. Wat hem tegenstond in dat soort literatuur, was tenslotte niet het schunnige maar het ongezonde en onware. Want van drastiek zijn de Brabanders van nature niet afkeerig; en de nazaten van het volk van Jeroen en Breughel en de Keldermansen kenmerken zich nog altijd èn in hun genietingen èn in hun satire door die gemakkelijke overvloedigheid welke in beide gevallen soms van het rijke en sinjeurlijk humorvolle overslaat naar het gulzige en groteske.

Vanouds is Brabant zoo roomsch als een brevier. Dat is al heel weinig oud-christelijk, het is wat beknot en beduimd en post-contrareformatorisch, en het ruikt sterk naar goede tabak; maar de heele Kerk en de volheid van den Geest en zijn zeven Gaven steken er in, voor wie te zien weet tusschen de letters. En het is goud op snee en de druk is tweekleurig: hemelsch rood en clericaal

zwart, door elkaar. Het Westen is bezonnen, het friesche Noorden gevoelig en gesloten, maar Brabant is uitbundig en gevoelig tegelijk.

Uri was een typische Brabander, en hij wist het, en was er trotsch op. Hij hield met heel z'n hart van dit Mishoorende, brevier-biddende, kapellekes-stichtende, gekscherende, mijmerende, rookende, drinkende, dichtende en flamboyant bouwende en levende volk. En hij deed zelf aan al die dingen hevig mee. Maar het eerste er van was en bleef bidden. Hij was een van de velen in zijn land die op een seminarie zijn opgevoed; die later een andere roeping erkennen, zich buigen voor dat nieuwe inzicht en hun wijze superieuren, en, vaak met moeite, een nieuwen weg vinden. Hij probeerde het notariaat, dacht niet aan het zakenleven, werd classicus, en dan journalist aan de Maasbode. Hij was een tijdlang de typische seminarist, met de bescheiden ideeën en de zeer onbescheiden idealen van dien leeftijd en dat milieu. En altijd zou hij dankbaar blijven voor die gemoedelijke en toch zoo strenge en kostbaar humanistische opvoeding. De prachtige volzinnen die hij schreef in de maanden vóór zijn dood, dankte hij aan de scholing, begonnen in zijn klein-seminarie en voleind in zijn klassieke studies te Nijmegen onder Schrijnen en Slijpen. Maar bovenal werd hij zich op het seminarie bewust van het geloof dat hij ontving in zijn Doop. Hij leerde het van zijn ouders, het zat hem in het bloed, en hij kon er in zijn gezegend land overal in ademen. Hij was volmaakt n o u r r i d a n s l e s é r a i l. De kribben met den knikengel en de koningen met den kameel, het pathos rond de Passie naast de juichkreten, sneeuwkllokjes en eieren van Paschen, de plechtig dreunende paters in de stampvolle veertigurengebeden, de kleine drama's van den jongen in de biechtrij, en de gansche verrukkelijke en aloude almanak van het geloof scandeerden het jaar, vulden zijn hoofd en leerden hem de werkelijkheden van het bovennatuurlijk leven. Dat het gebeurde via de Brabantsche kerken, heeft hij altijd als een voorrecht gevoeld, en, voor hier beneden, was het ook inderdaad een erg korte omweg; de statige heiligen en de kosmische Tegenwoordigheden mengen zich namelijk geregeld onder de boordevolle en gezellige alledaagschheid van het Tilburgsche leven. Wat er achter die heilige kinderwereld stak, leerde hij op het seminarie. Hij was er eerbiedig, overgevoelig, en scrupuleus naar het schijnt. Maar toen hij er vandaag ging, wist hij waar het in het heilig geloof op aankwam. En sinds werd het bewuste leven uit dat geloof stadigaan zijn eigenlijke persoonlijkste kenmerk, tot het klaarblijkelijk werd tegen het uur van zijn dood.

Voor zulke christenen schijnt religiositeit buiten de Kerk eenvoudig niet te bestaan. En bij al hun critiek op wat hun wrevel wekt, worden zij nooit en nergens werkelijk geschokt. Het is het oude geloof-als-een-rots. Hij stiet zich aan vele dingen, maar hij ergerde zich nooit. Hij vond het bijvoorbeeld heelemaal niet erg dat in zijn geliefde Bossche kathedraal de Zoete Lieve Vrouw altijd omringd was met bossen kaarsen en scharen smeekelingen, en de Sacramentskapel steevast verlaten. De Heilige Maagd is nu eenmaal moederlijk en pathetisch vertrouwelijk, vond hij, en het Heilig Sacrament is geen van

beide, en op een geheel ander plan vertrouwd, en daarom is het ééne voor de zeldzamer momenten der onzelfzuchtige aanbidding, en het andere voor de alledaagsche behoeften der kinderlijke vroomheid. Hij was zelf niet bigot; de meeste Brabantsche mannen zijn dat niet. Maar hij rekende zichzelf niet bij de gnostici, hij sprak liever over de litanie van den Heiligen Geest in het Gulden Wierookvat (voor Maandag) dan over das heilige Pneuma; en klaarblijkelijk voelde hij, die de liturgie kende en proefde als weinigen, zich ook thuis in de rozenkransbiddende, authentieke en schilderachtige menigten van Tilburg, Scherpenheuvel en Onze Lieve Vrouw in het Zand. Na zijn dood las ik in een opstel van een studievriend dat hij nooit in Den Bosch kwam — en hoeveel honderden malen is dat niet gebeurd — of hij liep even naar de kathedraal en de Lieve-Vrouwekapel als die open was; hij was nog altijd de jongen die vroeger te voet of op de fiets in begin Mei vanuit Tilburg naar de Zoete Moeder bedevaartte.

Hij dacht over de geheimen na, en bewonderde altijd meer dan hij zich verwonderde. Hij kende vele moeilijkheden en voelde ze, maar hij kende geen schaduw van twijfel. Men zal zeggen: wat is er gewoner dan dat? De roomschen zijn zoo. Het is de moeite van het overdenken waard, dat de typische katholieke christenen zóó zijn. Een inzicht van vele geslachten staat daarachter, en, daarachter, die geheimzinnige goddelijke h a b i t u s van de deugd van geloof, de ingestorte, ongeziene, onervarene en zelfs in den staat van zonde doorgaans onverwoestbare; dat wonder dat de Kerk in leven houdt: de zekerheid des geloofs. De eenvoudige en tegelijk zoo welonderlegde geloovige die Uri was, kende die buiten de Kerk zoo zelden aanvaarde waarheid: dat moeilijkheden en twijfelingen onderling onevenredige dingen zijn.

Ik heb hem nooit grübelnd, gewichtig of somber gezien. Hij zat hoogstens over practica, zeer kortstondig „in de rats”. Maar hij kon ook dáár niet lang blijven stilzitten. Hij sprong er uit en begon te lachen, eerst om zichzelf, dan om de practica. Hij kon nergens lang stilzitten. Dat hij tijdens de bezetting, toen de Maasbode verboden was en hij zelf eerst vrij laat een quasi-baan kreeg, zijn klassieke studies weer opnam, moet hem de uiterste zelfbeheersching gekost hebben. Hij deed het, want hij was niet onpractisch: hij sproot uit een koopmansfamilie, en als journalist wist hij zich goed te documenteeren, zowel uit boeken als uit mensen.

Met zijn onproblematische natuur, zijn behoefte om te bewonderen, liep hij onder het licht des waren geloofs in den regel van het eene geneugte naar het andere. Voor zulken is het heelal niet een geruischloos en beangstigend raadsel. Het is veeleer een weefsel van beelden en symbolen, die een hoogste geestelijke harmonie omhullen en verraden. De geschiedenis wordt dan tot een geheimzinnig voorspel waarvan de zin eerst later openbaar zal worden; maar het is duidelijk dat dit eerst later geschiedt; en is er grooter vreugde denkbaar dan hier en daar een glimp van dien zin te ontdekken? Gewone geloovigen doen telkens van die onuitsprekelijke ontdekkingen waarover met name joviale

zuiderlingen maar liever niet spreken, omdat zij wel weten dat het somtijds beter is de geheimen des Konings te bewaren.

Uri was een geestdriftig genietter, die over veel niet stil kon blijven. Bepaalde woorden wekten zulk een stroom van associaties, dat hij ze niet kon uitspreken zonder een soms hinderlijke verrukking. „Kathedraal” was zoo'n woord; „de Kerk” was een ander; „Frankrijk”, die vervuilde minnetuin waar nog altijd orchideeën groeien, een derde; dan Lucretius en Vergilius, en een onoverzienbare menigte van verzen, en, natuurlijk, „Brabant”; en na den inval ontdekte -- dat is het woord -- hij ook ineens zijn liefde voor ons lieve land-in-zijn-geheel dat hij zoo goed kende en in allerlei onverwachte aspecten beschreven had. Maar „kathedraal” won het. Hij kon er niet over uit, over die a u l a d e i, de stralende hofzaal Gods met de gulden steenen en glazen:

aula dei claris radiat speciosa metallis
in qua plus fidei lux pretiosa micat ¹⁾

en hij was er niet ver van af het fijnbedacht sprookje over Sint Jan van den Bosch, dat de lezer hier achter vindt, zelf te gelooven.

Hij was geneigd zelfs in datgene wat hem niet lag liefst nog veel te bewonderen. Niemand stond verder van puritanisme; toch kon hij treffende gedachten uiten over die deugd die hij niet bezat, soberheid in de uitdrukking van het godsdienstige. Hij bewonderde in Protestanten het diepe verantwoordelijkheidsgevoel, de hooge kwaliteit van hun „solide burgerlijke” Godsvereering. Hij verbaasde zich mateloos over het woordelooze skimerje van de Friezen, bij hun theelichtjes in onverlichte voorkamers aan de straat, huis aan huis, wat hij eens gezien had toen hij op een Zondagmiddag door het wintersche De Lemmer stapte. Hij verbaasde zich dikwijls over nadenkelijke, stille en gesloten menschen. Hij vond ze wel eens saai (en had gelijk). Maar er waren ook dingen waar hij zelf stil van werd. En dan betrof het geen landschappen geschikt voor pantheïstisch gemijmer. Hij werd stil uit eerbied, dat is, als hij den zoom van den Zin der dingen ontwaarde, de gelijkenissen en de beelden Gods. Hij voelde diepen eerbied voor de heilige geheimen. Hij vereerde die geheimzinnige incarnatie van de gedachte: het woord. Hij had grooten eerbied voor zijn voorname, gesloten, altijd rustige vrouw, die rechten gestudeerd had, maar gewoonlijk wel las wát hij las, en zijn geestdrift deskundig en kalm deelde. Hij had eerbied voor zijn kinderen, die broze vazen van doopgenade en ongerepte ongerichte natuurlijkheid. De geloovige eerbied behoevde hem overal voor de schaduwzijden van spontaneïteit.

In spreken en schrijven beide was hij meer verbeelderd dan nadenkelijk betooger. Zijn gedachten formuleerde hij zelden in abstracte zinnen. Het naakte denkproza

¹⁾ Godes hooge zaal + schijnt hier uit in glanzende steenen
heerlijker nochthans + glanst hier het licht des geloofs.

(inscriptie in de absis van SS. Cosma e Damiano te Rome, van Sixtus IV, 526)

lag hem niet; een meesterwerkje als *Une soirée avec M. Teste* kon hij niet aan: hij bewonderde het, maar hield er niet van. Hij praatte in beelden en uitte zijn overtuigingen in een adjectiefrijke taal die nog het meest leek op een soort schilderende poëzie-van-het-oogenblik. De plechtige abstracties die sinds eenigen tijd opgeld doen, lachte hij uit. De Kosmische Verzinseis, de Alnatuur — hem allang bekend uit Lucretius die haar tenminste noemt met naam en toenaam:

hominum divomque voluptas
alma Venus ¹⁾)

— de Transcendente Libido en de Staten van Bewustzijn waren dingen die hem veel minder interesseerden dan de griezelprenten in Edgar Poe. Hij was maar een gewone christen die leefde in een wereld van zondaars, heiligen, engelen en veldslagen-tusschen-goed-en-kwaad, en waar geen spoor te vinden is van de biochemische Hippokrene.

Hij hield van menschen en — hoe is het mogelijk in dit land — toonde het; hij was er niet eeuwig voor op zijn hoede al te affectueus te schijnen. En omdat hij nooit loog, en van niemand profiteerde, en ongaarne neen zei, was hij voortdurend omringd van onmiddellijk sympathieke of spoedig ontwapende en dan welwillende menschen. Tot hij ongezoekt, in de ure des gevaars, een verzamelpunt bleek van menschelijke energie.

Plotseling, op het onverwachte hoogtepunt van zijn leven, werd hij weggeroepen. En meteen werd voor allen die hem kenden de zin van dit edelmoedige en verder schijnbaar zoo gewone leven, in al zijn volledigheid openbaar. In de stilte rond het doode lichaam werd het aandenken aan dit gansche leven nobel. De kleine, te kleine dingen vielen er af *Noctem quietam et finem perfectum* vragen wij telken avond in de Completen, een rustigen nacht en een volmaakt einde. Met den nacht die ineens voor zijn lichamelijke oogen aanbrak, vond hij dat hoogste goed: het volmaakte einde. Afbreken op een hoogtepunt, een volmaakt einde. Zoo was het uiterlijk. En innerlijk? — Wij allen gelooven, dat God een plan voor ons heeft. Als ons leven wordt weggenomen, is het af. De vaas is vol, komt er iets bij dan stort zij over. Toen de brug van San Luis Rey brak, en de zes reizigers in den afgrond vielen, was het juist Gods uur dat sloeg. Het onwaarschijnlijke schot in Zutphen in de klare achtermiddaglucht was de rustige roep op het vastgestelde uur.

Uri was nooit erg tevreden over zichzelf. Hij vond dat hij te weinig offers bracht, en te veel genoot. Hij was dus treurig over dat ééne ding waarover wij mogen treuren: dat wij geen heiligen zijn. Maar Die ons gemaakt heeft houdt van menschen die een leven lang Zijn werken bewonderen en overeenkomstig handelen. Deze begaafde onzelfzuchtige liet louter schuldenaars achter, hij had, zonder er veel aan te denken, het grootste gebod beoefend, en naderig

1) — gij wellust van menschen en goden
Venus doorluchtige vrouw --

gemeend dat het niet veel meer was dan een gevolg van zijn van huis uit gezelligen aard. Hij heeft nooit vermoed dat anderen naar hem zagen als een man van geloof, en een toegevroren innerlijk voelden ontdooien door zijn volkomen argelooze hartelijkheid. Een hooggeplaatst iemand die hem kort voor zijn dood ambtelijk ontmoette en met hem bevriend raakte en hem gadesloeg in zijn doen en laten, erkende den rotsgrond van dit plotseling weggenomen leven; hij dacht er over na, en trok met Gods genade de conclusie, en werd katholiek. Het ware geloof, ook in een volop levend, gevoelig, en bescheiden man, is een groot avontuur. En, schreef Alexis Carel, *la mort même devient souriante quand elle s'associe à une grande aventure.*

F. VAN DER MEER.